

กฎและการฝ่าฝืนกฎ: กระบวนการต่อสู้ทางอำนาจเชิงโครงสร้าง

Rule and Rule Violation: The Structural Fighting of Power

ธีรพงศ์ พรหมวิชัย¹

บทคัดย่อ

‘พฤติกรรมกรรมการฝ่าฝืนกฎ’ มักถูกมองว่าเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลมากกว่าที่จะเป็นพฤติกรรมเชิงโครงสร้าง เนื่องจากว่าแนวคิดหลักเกี่ยวกับความเป็นกฎในสำนึกของคนทั่วไปที่มองว่า “หนึ่งสังคมต้องมีเพียงหนึ่งกฎ” นั้น ไม่เปิดโอกาสให้เราสามารถคิดได้ว่า คำอธิบายอื่นที่ตัดสินการกระทำเดียวกันไปในทิศทางตรงข้ามกับกฎนั้นเป็นกฎอีกชุดหนึ่งที่มีโครงสร้างแบบเดียวกับกฎที่ใช้บังคับอยู่ ดังนั้น เมื่อการฝ่าฝืนกฎหรือกฎหมายมีมากขึ้นกว่าปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทุกครั้งและทุกที่ทั่วโลก จึงทำให้ผู้คนทั่วไปตื่นตระหนกที่ได้พบเห็นการฝ่าฝืนกฎอย่างยิ่งใหญ่และเป็นกระบวนการมากกว่าที่เคยเข้าใจ และด้วยเหตุที่การฝ่าฝืนกฎมีลักษณะเป็นโครงสร้างพฤติกรรมในระดับสังคม ประเด็นคำถามสำคัญจึงมีอยู่ว่า “ทำไมสังคมจึงยอมรับว่า ‘กฎ’ เป็นกฎ แต่ไม่ยอมรับว่า ‘กฎแห่งการฝ่าฝืนกฎ’ เป็นกฎ”

เพื่อเป็นการหาคำตอบให้กับคำถามดังกล่าว บทความชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาพฤติกรรมกรรมการฝ่าฝืนกฎในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางสังคมแบบหนึ่ง โดยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินค่าความถูกต้องของพฤติกรรมดังกล่าว แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาเหตุผลว่า “ทำไมจึงมีการฝ่าฝืนกฎเกิดขึ้น” และด้วยประเด็นปัญหาและแนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าว จึงทำให้ได้พบว่า แท้จริงแล้วพฤติกรรมกรรมการฝ่าฝืนกฎนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่มีสายสัมพันธ์ซับซ้อนซึ่งผูกโยง ‘ผู้ฝ่าฝืนและผู้ปฏิบัติตามกฎ’, ‘กฎและกฎแห่งการฝ่าฝืนกฎ’, และ ‘พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว’ เข้าไว้ด้วยกัน โดยมีกลไกการกล่อมเกลாதงสังคมเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดระเบียบสายสัมพันธ์ดังกล่าว และสอดใส่ลงไปในโลกทัศน์ของผู้คน จนเป็นเหตุให้บุคคลที่รับหรือไม่รับการกล่อมเกลานี้ได้อย่างเด็ดขาด กลายเป็นคนที่มีโลกทัศน์เชิงเดียวที่มักจะตัดสินใจฝ่าฝืนหรือปฏิบัติตามกฎโดยขาดการไตร่ตรอง ด้วยเหตุผล ในขณะที่บุคคลซึ่งแบ่งรับแบ่งสู้ต่อการกล่อมเกลาดังกล่าว จะกลายเป็นคนที่มีโลกทัศน์เชิงซ้อนและมักตัดสินใจฝ่าฝืนหรือปฏิบัติตามกฎด้วยเหตุผลที่อยู่เหนือกฎใดใดนั่นเอง

คำสำคัญ : กฎ การฝ่าฝืน การกล่อมเกลาทงสังคม พื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สาธารณะ สภาพบังคับ บรรทัดฐานทางสังคม

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

'Rule-Violating Behavior' is often viewed as the individual behavior rather than the structural behavior, because the main concept of rule in many people's consciousness, that is to say "one society one rule"; does not allow us to accept for another explanation which judge the same case in contrary with rule, it's structural character as rule. So, when the rule violation has been increasing more than in normal condition, especially in every time and every where of political crisis; many people would have frightened from encountered with the enormous and very patterned of violation. In the same way, because of the rule violation is the social behavioral structure, the most important question must be "Why society accepts for 'rule' is rule but do not accepts for 'rule of violation' is rule?"

For answer the question, this presentation will examine rule-violating behavior as a type of social structure and will not evaluate it about right or wrong. This article, in contrary, expected to research for the rationality that "How the rule violation arise?", and by its point and analyzing approach, we found that, practically, the rule-violating behavior is one type of phenomena which has complicated connection: between the rule violator and the man who obey the rule, rule and rule of violation, and public sphere and private sphere; which regulated by socialization-process. Socialization, it's self, would fill perception in people's thought and made them to different characteristic. About the people who had an absolute perceived, they would have a mono perception-characteristic and might be decide to violate or obey the rule by the unconscious, but in the people who had a relative perceived; they would have a characteristic about complicate perception and might be decide to violate or obey the rule by consciousness which beyond every rule.

Keyword: Rule, Violation, Socialization, Private Sphere, Public Sphere, Binding Force, Norm

บทนำ

ความเป็นมาของประเด็นปัญหา

ท่ามกลางความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา 2 – 3 ปีที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์อันเรียกว่า “วัฒนธรรมการฝ่าฝืนกฎหมาย” ขึ้นมากมายในสังคมการเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุมประท้วงที่บานปลายเกินขอบเขตของสิทธิที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ หรือการยื่นเด่นโดยทำทนายของแกนนำผู้ชุมนุมทั้งสองฝ่ายเหนือคำสั่งศาล จนเป็นเหตุให้นักวิชาการตลอดจนผู้คนจากแทบทุกภาคส่วนต่างพร้อมใจกันให้คำนิยาม (Define) แบบฉบับล้นท้นที่แก่สถานการณ์เหล่านี้ว่า “เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน” อย่างไรก็ตามการให้คำนิยามเชิงอุทานในลักษณะดังกล่าวอาจไม่เป็นความจริงนัก หากเราลองมองย้อนกลับไปเปรียบเทียบระหว่างประวัติศาสตร์การฝ่าฝืนกฎหมายที่เคยเกิดไปแล้วในอดีต กับการฝ่าฝืนกฎหมายที่เกิดขึ้นในวิกฤตการณ์การเมืองไทยปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า หลายต่อหลายครั้ง เราพบว่าประวัติศาสตร์การเมืองไทยหรือแม้กระทั่งการเมืองในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกล้วนไม่เคยเว้นว่างจากการฝ่าฝืนกฎหมาย (Law Violation) ทั้งที่กระทำโดยประชาชนทั่วไปและที่กระทำโดยผู้บังคับใช้กฎหมายอย่างผู้ปกครองเลย

ด้วยเหตุนี้ คำถามสำคัญจึงมีอยู่ว่า การที่หลักนิติธรรม (Rule of Law) หรืออำนาจตุลาการ (Judicial Power) ไม่อาจใช้บังคับได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ความวุ่นวายทางการเมือง (Political Chaos) ที่มีลักษณะเป็นสภาวะปลอดกฎหมาย (Out of Law) อย่างที่เป็นอยู่นั้น เป็นปรากฏการณ์อันวางอยู่บนฐานของกรณีเฉพาะของความวุ่นวายทางการเมืองหนึ่ง ๆ ซึ่งเอื้อให้สามารถสรุปว่า “เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน” ได้ หรือจริง ๆ แล้ว การฝ่าฝืนกฎหมายที่เกิดขึ้น เป็นปรากฏการณ์ที่ถักทอต่อเนื่องเป็นเนื้อเดียวกันกับการฝ่าฝืนกฎหมายในอดีตและการปฏิบัติตามกฎหมายในปัจจุบัน จนไม่อาจกล่าวได้ว่า “เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน” ได้กันแน่

ทั้งนี้ หากยึดตามสมมติฐานแรกซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎหมายวางอยู่บนฐานของกรณีเฉพาะของวิกฤตการณ์ทางการเมืองแต่ละครั้ง แนวทางการศึกษาประเด็นปัญหาดังกล่าวก็คงจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแวดล้อมในมิติของเวลาและสถานที่ในวงแคบ ซึ่งประชิดกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น ทว่าในความเป็นจริงแล้ว ปรากฏการณ์ในลักษณะนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถอธิบายด้วยการวิเคราะห์ในขอบเขตของบริบทที่แคบเช่นนั้นได้ นั่นก็เพราะว่า ประเด็นสำคัญของการศึกษาถึงธรรมชาติ ของพฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎหมาย ไม่ได้อยู่ที่ว่า “การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด ถูกหรือผิดกฎหมายหรือไม่ อย่างไร” แต่กลับอยู่ที่ว่า “คนในสังคมถูกสอนให้รับรู้และเข้าใจกฎอย่างไร, พวกเขามีกระบวนการในการใช้ตรรกะเพื่อตระหนักถึงกฎทั้งในเวลาปกติและใน

ขณะที่ปฏิบัติมันในลักษณะใด, รวมไปถึงว่า กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากการกำกับควบคุมของสิ่งใด และโดยวิธีการใด” มากกว่า

วัตถุประสงค์การวิจัย

- เพื่อศึกษาถึงลักษณะพื้นฐานของ ‘กฎ’ และ ‘การฝ่าฝืนกฎ’
- เพื่อศึกษาถึงความเข้าใจที่คนในสังคมมีต่อ ‘กฎ’ และ ‘การฝ่าฝืนกฎ’
- เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้มีพฤติกรรมปฏิบัติตามกฎ ‘กระทำตามกฎ’ และผู้มีพฤติกรรมฝ่าฝืนกฎ ‘กระทำการฝ่าฝืนกฎ’

อุปกรณ์และวิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อนำมาทำการวิเคราะห์ระหว่างกัน 2 ส่วน ได้แก่

- ข้อมูลในเชิงแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Information) ที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา
- ข้อมูลเชิงข้อเท็จจริงที่จะนำมาใช้เป็นวัตถุในการวิเคราะห์ (Object of Analysis) เกี่ยวกับประเด็นปัญหา

1. กฎและความเป็นหนึ่งเดียวของกฎ

เมื่อก้าวถึง ‘กฎ’ (Rule) นอกจากหลายคนจะนึกถึงคำนิยามหลักของมันที่ว่า “คือบรรทัดฐานที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจร่วมของคนในสังคม”² แล้ว ความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ทุกคนมักจะนึกถึงคำนิยามอีกส่วนหนึ่งของกฎที่ว่า “เมื่อมีกฎ ย่อมมีผู้แหกกฎ” ไปพร้อมกันเสมอ ทว่าในความเป็นจริงนั้น ดูเหมือนว่าสมมติฐานนี้เป็นสิ่งที่ค่อนข้างยอมรับได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับมุมมองของคำนิยามหลักในตัวกฎเองที่ทั้งชี้ตรงและสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าต้องไม่มีใครคนใดในสังคมที่ไม่เข้าใจกฎหรือแม้กระทั่งฝ่าฝืนมัน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เมื่อใดก็ตามที่เราพูดถึงกฎ สิ่งหนึ่งซึ่งเราไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงได้เลยก็คือการทวงถามถึงความบริสุทธิ์และความ เป็นแบบแผนเพียงหนึ่งเดียว (One Model) ของกฎนั้น ๆ ในการรับรู้ของผู้คน

ในบรรดากฎต่าง ๆ ที่เรารับรู้ (Perceive) และเข้าใจ (Understand) ความหมายของมันนั้นบ่อยครั้งเราพบว่าบางคนกลับไม่ได้ ‘เข้าใจ’ กฎ ในความหมายเดียวกันกับที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ หรือไม่ก็อาจเป็นไปได้ว่าคนบางคน ‘รู้’ กฎ แต่กลับไม่ปฏิบัติตามกฎเหมือนกับคนอื่น ๆ จนเป็นเหตุให้สังคมจำเป็นต้องสร้างกลไกบางประการขึ้นมาเพื่อกำจัดคุณลักษณะแปลกปลอมดังกล่าวออกไปจากพื้นที่

² กนิษฐ มิติคุ้มวงศ์. การทำตามกฎ: การอ่านข้อโต้แย้งเรื่องการทำตามกฎของวิตต์เกินสไตน์. ใน รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 24 ฉบับที่ 3. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 6.

ของกฎ และทำให้กระบวนการควบคุมเพื่อเป็นไปตามกฎนั้นปราศจากการต่อต้านชัดเจน โดยในมิติของ 'กฎ' ไม่ว่าจะเป็นในด้านภาษาพูด, สัญลักษณ์, หรือแม้แต่วิถีทางวัฒนธรรมนั้น มักจะถูกควบคุมโดยกลไก ที่เรียกว่า "จารีตปฏิบัติ" (Norm) ในขณะที่ 'กฎหมาย' (Law) ซึ่งเป็นผลผลิตของการประมวลกฎในจิตไร้สำนึก (The Unconscious) ออกมาเป็นกฎในจิตสำนึก (Consciousness) นั้น มีกลไกที่เรียกว่า 'สภาพบังคับ' (Binding Force) เป็นตัวควบคุม

สภาพบังคับของกฎหมายเกิดขึ้นมาเนื่องจากความจำเป็นอันเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของตัวกฎหมายเอง ในประเด็นที่ว่ามันไม่ได้มีฐานะเป็น 'ความเข้าใจร่วมของคนในสังคม' อย่างที่กฎเป็น และเนื่องจากกฎหมายเป็นสิ่งที่ไม่ได้ดำรงอยู่ในสามัญสำนึกของเรามาตั้งแต่ต้นเหมือนเช่นที่กฎถูกฝังไว้ในจิตไร้สำนึกของเราตั้งแต่เริ่มเข้าสู่กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) 'ความเข้าใจต่อกฎหมาย' ของมนุษย์จึงมีแนวโน้มที่จะผิดพลาดสูงกว่า 'ความเข้าใจต่อกฎ' ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกหากเราจะพบเห็นการฝ่าฝืนกฎหมายเกิดขึ้นทั่วไป ทั้งจากผู้คนที่ไม่รู้กฎหมาย และจากผู้คนที่รู้กฎหมายแต่ไม่เข้าใจกฎหมายแล้วตีความไปในทิศทางที่ต่างกัน ในการนี้เองสภาพบังคับของกฎหมายจึง ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่อุดช่องว่างแห่งความไม่เข้าใจดังกล่าวด้วยการบังคับให้คนในสังคมต้องหันมาให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และทำความเข้าใจกฎที่อยู่นอกเหนือสามัญสำนึกของตนเองด้วย

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าการมีสภาพบังคับที่ชัดเจนไว้คอยกระตุ้นการขยายตัว (Extension) ของการปฏิบัติตามกฎหมาย (Legal Practice) ในลักษณะนี้ ยังคงไม่มากพอที่จะเปลี่ยนความเข้าใจของผู้ฝ่าฝืนกฎหมายให้กลายเป็นความเข้าใจในแบบตรงข้ามได้ เนื่องจากเรายังพบเห็นอยู่ตลอดเวลาว่าวัฒนธรรมของการปฏิบัติตามกฎหมายนั้นไม่เคยว่างเว้นจากการถูกตัดข้าม (Crosscut) โดยวัฒนธรรมของการฝ่าฝืนกฎหมายเลย ดังนั้น ภาพที่ปรากฏออกมาจึงกลายเป็นว่า สภาพบังคับของกฎหมายสามารถใช้ได้จริงกับ 'วัตถุแห่งการลงโทษ' (Object of Punishment) ซึ่งก็คือตัวผู้กระทำผิดกฎหมาย แต่ไม่สามารถควบคุมหรือยับยั้งกระบวนการทำงานของแม่แบบแนวคิด (Conceptual Model) ที่ยังคงผลิตกลุ่มคนซึ่งถูกปลูกถ่ายระบบคิดเชิงฝ่าฝืนกฎหมายออกมาอย่างไม่หยุดยั้งราวกับโรงงานในยุคหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้

ความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นภายในความเป็นหนึ่งของกฎหมายดังที่กล่าวมานั้น มีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันกับความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นกับ 'กฎ' แม้ในบางครั้งเราอาจมองว่าสภาพบังคับของกฎที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal) แต่กระจำงชัดในสามัญสำนึกของคนในสังคมอยู่แล้ว น่าจะช่วยเอื้อให้มันสามารถทำงานได้ดีกว่าสภาพบังคับแบบเป็นทางการ (Formal) ของกฎหมาย แต่ในความเป็นจริง การไม่มีสภาพบังคับที่เป็นรูปธรรมก็ก่อให้เกิดช่องว่างของการตีความ (Interpretation) ที่ขึ้นอยู่กับการตัดสิน (Judgment) ของผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกฎแต่ละคน

จนอาจนำไปสู่การบิดเบือนความเข้าใจ ที่มีต่อกฎนั้นได้เช่นกัน³ ยิ่งไปกว่านั้น บ่อยครั้งที่การใช้ชีวิตในสังคมทุติยภูมิ (Secondary Society) ซึ่งผู้คนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้วยเหตุผลส่วนตัวน้อยลงทุกที ได้ทำให้สภาพบังคับของกฎที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของคนผ่านสภาพแวดล้อมทางจารีตอันวางอยู่บนฐานของสังคมและวัฒนธรรมนั้นด้อยประสิทธิภาพลงไป เนื่องจากการลงโทษที่ถูกส่งผ่านไป ตามกระบวนการดังกล่าวเพื่อให้มีผลกดดันต่อผู้กระทำผิดกฎให้ปรับปรุงตัวเอง หรือผู้ที่ยังไม่ทำผิดกฎให้ล้มเลิกความตั้งใจที่จะฝ่าฝืนกฎนั้นไม่อาจเดินทางไปถึงเขาได้ เพียงเพราะว่าคนคนนั้นไม่ได้มีความเป็นตายที่ขึ้นอยู่กับผู้คนหรือโครงสร้างทางความคิดที่สังคมนั้น ๆ ยึดถืออีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม การปรากฏขึ้นของกลุ่มผู้ประพฤติตนตรงข้ามกับกฎในลักษณะดังกล่าว ก็ไม่ได้แสดงว่ากฎนั้นถูกพลิกกลับหรือเคลื่อนพ้นออกไปจากสถานะของการเป็นโลกทัศน์หลัก (Main Perception) ของสังคมแต่อย่างใด เพราะการที่ 'โครงสร้างของกฎชุดที่สอง' (กฎแห่งการฝ่าฝืนกฎ) ปรากฏขึ้นมานั้นเป็นเพียงการสะกิดให้สังคมตื่นรู้ถึงสภาพความเป็นจริงที่ว่า แท้จริงแล้วกฎไม่เคยดำรงอยู่เดี่ยว ๆ แต่มันเก็บกดและปิดกั้นกฎอีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นขั้วตรงข้ามของมันไว้ตลอดเวลา และปรากฏการณ์การฝ่าฝืนกฎก็ไม่ใช่อะไรที่แปลกประหลาด หากแต่เป็นเรื่องปกติของการต่อสู้เชิงโครงสร้าง (Structural Fighting) ที่กลุ่มทางความคิดอย่างน้อยสองกลุ่มต่างมุ่งหวังที่จะได้มาซึ่งพื้นที่สำหรับการวางรากฐานให้กับแนวคิดของตนเท่านั้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การปรากฏขึ้นของวัฒนธรรมการฝ่าฝืนกฎนั้น ไม่ใช่่อะไรอื่นนอกจากเป็นภาพสะท้อนอันชัดเจนของกลิ่นไอความคุกรุ่นของสงครามระหว่างการจัดระเบียบและความไร้ระเบียบ (Disorder) ที่ยังไม่จางหายมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่สังคมได้สร้างตัวของมันเองขึ้นมา และด้วยสาเหตุดังกล่าว แม้เราจะไม่สามารถรู้แน่ชัดว่า 'กฎ' ได้ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของ 'สังคม' (Social Formation) หรือไม่ แต่ก็คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการเกิดขึ้นของสังคมนั้นทำให้กฎที่อาจจะมีหรือไม่มีอยู่ก่อนหน้านั้นผลิบานและพัฒนาไปในลักษณะก้าวกระโดด ดังนั้น สิ่งจำเป็นประการหนึ่งสำหรับการศึกษาวិเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับกฎและการฝ่าฝืนกฎที่เราไม่อาจมองข้ามได้เลยก็คือ การย้อนกลับไปยังมองกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เคยเกิดขึ้นในสังคมช่วงแรกเริ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติที่เกี่ยวกับการบัญญัติกฎขึ้นบังคับใช้เป็นบรรทัดฐานของสังคมนั้นเอง

³ Bourdieu, Pierre. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์. แปลโดย ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข. (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2550), หน้า 5.

2. การเกิดและการดำรงอยู่ของกฎ

แรกเริ่มเดิมที มนุษย์ใช้ 'สังคม' เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์บางประการอันเป็นความจำเป็น (Need) ที่พวกเขาขาดพร่อง⁴ ทว่าเมื่อสังคมได้ทำหน้าที่ดังกล่าวเสร็จสมบูรณ์ถึงระดับที่ความต้องการในเบื้องต้นเรียกร้องแล้ว กลับดูเหมือนว่าระดับความต้องการ ขั้นพื้นฐานของคนในสังคมก็ยิ่งขยับสูงขึ้นไปตามศักยภาพในการตอบสนองของสังคมไปด้วย จนในที่สุด สิ่งเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นความอยาก (Wish) ที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในสำนึกของผู้คน และเมื่อสังคมไม่สามารถตอบสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดในลักษณะนี้ได้หมด ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมาก็คือความรู้สึกขาดพร่อง (Frustration) ครั้งใหม่ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เติมได้ถูกฝังลงในห้วงแห่งความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคมจนยากจะถอนออก ด้วยเหตุนี้ สภาพสังคมช่วงหลังการก่อตั้งจึงมักเต็มไปด้วยความ (รู้สึก) ไม่เท่าเทียมและการแก่งแย่งแข่งขันที่ปรากฏอยู่ทั่วไป

ท่ามกลางช่วงเวลาแห่งความไร้ระเบียบ (Disorder) นี้เองที่กฎเริ่มถูกนำมาเข้ามาใช้เพื่อจัดระเบียบสังคม (Social Regulation) ให้เข้าที่เข้าทาง ทว่าในสองแง่สองมุม แม้เราจะเข้าใจว่ากฎมีไว้เพื่อเปลี่ยนความวุ่นวายให้เป็นความมีระเบียบ แต่ในบางครั้งเราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า กฎบางอย่างกลับเปลี่ยนความวุ่นวายของการแย่งชิงที่เต็มไปด้วยตัวแสดง (Actor) จำนวนมากไปสู่การชุดรีดแบบผูกขาดของผู้ปกครองมากกว่าที่จะเปลี่ยนไปเป็นการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมเหมือนเช่นที่ 'โกลคอน' (Glaucon) นักปรัชญาชาวกรีกโบราณผู้เคยปรากฏตัวขึ้นมาในบทสนทนา ร่วมกับ 'โซเครตีส' (Socrates) ในหนังสือ 'เดอะ รีพับลิค' (The Republic) ของ 'เพลโต' (Plato) ได้เคยกล่าวไว้ว่า "ผู้ปกครองไม่ควรเป็นคนที่เที่ยงธรรม แต่ควรเป็นผู้ที่ดูประหนึ่งว่าเที่ยงธรรม เพื่อที่เขาจะสามารถใช้ความไว้วางใจที่ประชาชนมีต่อความเที่ยงธรรมของเขานั้น ไปในการกระทำการอันไม่เที่ยงธรรมต่อประชาชนได้อย่างไร้การต่อต้าน ขัดขืน"⁵ ซึ่งหากทัศนะที่โกลคอนนำเสนอนี้เป็นความจริง บางทีเราอาจจะสามารถวิเคราะห์สภาพของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของกฎโดยเปรียบเทียบกับการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของนครรัฐ (Polis) ของโกลคอน แต่เปลี่ยนคำว่า 'ความเที่ยงธรรม' มาเป็นคำว่า 'กฎ' แทน ได้ดังนี้

'ความเที่ยงธรรม' (ตามค่านิยมของโกลคอน) หรือ 'กฎ' ที่ถูกสร้างขึ้นและนำมาบังคับใช้ในการจัดระเบียบสังคมนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งอันพึงประสงค์ของคนเพียงสองกลุ่มได้แก่ 'ผู้ปกครอง' (Ruler) และ 'ผู้อ่อนแอโดยธรรมชาติ' ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ โดยในกรณีของผู้ปกครอง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความแข็งแกร่งกว่าในทางการเมือง แต่อาจเป็นผู้ที่มีความแข็งแกร่งกว่าโดยธรรมชาติ

⁴ Rousseau, Jean Jacques. สัญญาประชาคม. แปลโดย จินดา จินตนะเสรี. (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 50.

⁵ Plato. The Republic. Translate by Desmond Lee. (London: Penguin books, 2003), Page 43.

หรือไม่ก็ได้ นั่นมักจะสนับสนุนการมีกฎเพื่อจะได้ใช้กฎดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการปราบปรามผู้
แข็งแรงโดยธรรมชาติอื่น ๆ ไม่ให้เหิมเกริมหรือมีโอกาสขึ้นมาแย่งชิงอำนาจในการปกครองของตน
ไป และทำให้ตนต้องถูกเหวี่ยงกลับลงไปเป็นผู้ถูกปกครอง และในขณะที่เดียวกันผู้ปกครองก็ใช้กฎ
ดังกล่าวไปในการกล่อมเกลารหรือสร้างวาทกรรม (Discourse) ให้ผู้ที่อ่อนแอโดยธรรมชาติเห็นว่า
ตนเป็นผู้ยึดมั่นในกฎ โดยอาจสื่อผ่านออกมาทาง “การปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง” หรือ “การ
ปราบปรามที่เข้มงวดกวดขันในนามของผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎ” เพื่อให้คนเหล่านั้นเชื่อ
ฟังและยอมก้มหัวให้กับกฎของเขาอย่างว่าง่าย ก่อนที่จะลงมือตักตวงเอาผลประโยชน์ต่าง ๆ มา
จากคนพวกนั้นด้วยความราบรื่น ส่วนในกรณีของผู้ที่อ่อนแอกว่าโดยธรรมชาติ นั้นแน่นอนว่าพวกเขา
ต้องการให้มีกฎก็เพื่อจะใช้มันเป็นปราการในการคุ้มครองตนเองจากการเอาัดเอาเปรียบของผู้
ที่แข็งแรงกว่าโดยธรรมชาตินั่นเอง

ทว่าในอีกฟากหนึ่ง ดูเหมือนว่าทัศนคติที่ผู้แข็งแรงกว่าโดยธรรมชาติมีต่อกฎนั้นกลับ
เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับสำนึกของผู้อ่อนแอโดยธรรมชาติและสำนึกของผู้ปกครองดังที่ได้กล่าว
มา คนพวกหลังนี้ไม่ต้องการให้มีกฎเกิดขึ้น นั่นเพราะว่ากฎคือสิ่งที่เข้ามาลดทอนเสรีภาพในการ
เอาเปรียบผู้อื่นของเขา และยิ่งไปกว่านั้น หากสภาวะวุ่นวายของสังคมกำลังจะหมดไปเนื่องจาก
การนำกฎเข้ามาบังคับใช้ (Enforcing) โครงสร้างทางอำนาจของคนกลุ่มนี้ซึ่งยืนอยู่ได้โดยอาศัย
การหลอเลี้ยงจากสภาวะวุ่นวายดังกล่าวก็ย่อมประสบกับปัญหาในแง่ของการดำรงอยู่ ซึ่งหากเป็น
เช่นนั้น กระบวนการดังกล่าวก็จะมีผลทำให้โครงสร้างหลักอันเดิมซึ่งถูกบังคับใช้อยู่ถูกพลิกกลับลง
ไปเป็นโครงสร้างรอง (Subordinate Structure) และถูกกดขี่ (Repressive) ไว้ให้จมหายลงไปใน
ความไม่มีตัวตนยาวนานตราบเท่าที่กฎใหม่จะถูกโค่นล้มลง

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าสังคมจะดำรงอยู่ในสภาวะใดก็ตาม การที่มันทรงตัวอยู่ได้แม้จะเป็นใน
ชั่วระยะเวลาสั้นหรือยาว ย่อมแสดงให้เห็นว่าสภาวะนั้นไม่ได้ดำรงอยู่เดี่ยว ๆ แต่ยังมีโครงสร้าง
บางอย่าง ที่คอยค้ำจุนไม่ให้มันล้มลงมา ดังนั้น เมื่อมีการนำเอากฎของโครงสร้างชุดใหม่ (New
Structural Rule) เข้ามาบังคับใช้ในสังคมที่ยังตกอยู่ภายใต้เงื้อมเงาของโครงสร้างชุดเดิม จึง
กลายเป็นเหมือนการตอกลิ้มเข้าไปในวัตถุที่ไม่มีที่ว่างจนทำให้ชิ้นส่วนบางอย่างของวัตถุนั้นหลุด
ออกมา อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ในท้ายที่สุดแล้วจะเป็นกฎของโครงสร้างใหม่หรือกฎของ
โครงสร้างเดิมที่สามารถยึดกุมพื้นที่ดังกล่าวได้ดีกว่า แต่ปัจจัยแวดล้อม (Surrounding Factor) อัน
เป็นต้นกำเนิดของโครงสร้างเดิมก็ไม่ได้หลุดออกไปกับตัวโครงสร้างแต่อย่างใด ตรงกันข้าม มันจะ
คงอยู่และไม่หายไปไหน เพราะแม้จะไม่มีพื้นที่ให้ดำรงอยู่อย่างมีตัวตน สิ่งเหล่านี้ก็สามารถที่จะ
อาศัยอีกด้านหนึ่ง (Another Side) ของโครงสร้างหลักตัวใหม่ในการแฝงตัวอยู่อย่างเงียบที่สุดได้

เช่นกัน ดังนั้น จึงไม่แปลกที่เมื่อเวลาผ่านไป เรามักพบว่าปัจจัยเหล่านี้พยายามที่จะติดตัวตัวเอง ออกมาจากการกดขี่ของกฎหลัก จนกลายเป็นการฝ่าฝืนกฎซึ่งเราพบเห็นอยู่เป็นประจำ

3. ความเข้าใจต่อกฎและการถ่ายทอดความเข้าใจต่อกฎแก่สมาชิกของสังคม

เมื่อกฎของโครงสร้างรองถูกกดดันไว้หลังจากที่กฎของโครงสร้างหลักได้เข้ามาทำการจัดระเบียบสังคมที่วุ่นวายให้ดีขึ้นแล้วนั้น ‘กฎ’ ใหม่ก็จะเริ่มกระบวนการทำลายล้างกฎของโครงสร้างเดิมโดยการวางรากฐานให้กับแนวคิดใหม่ด้วยการพยายามถ่ายทอดอัตลักษณ์ (Identity) ของมันเข้าสู่กระบวนการรับรู้ของสังคมผ่านการแพร่กระจายอุดมการณ์ (Ideological Distribution) ในเชิงปลุกฝัง วันแล้ววันเล่า⁶ ทั้งนี้กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (Identification) ของกฎนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการสร้างอัตลักษณ์ของคุณตรงข้ามโดยทั่วไปอยู่เล็กน้อยในประเด็นที่ว่า การพยายามสร้างตัวตนของตนเองขึ้นใหม่ให้แตกต่างจากอีกฝ่ายและผลลัพท์อัตลักษณ์ของฝ่ายตรงข้ามให้กลายเป็นอื่นไป เพื่อดึงเอาความชอบธรรมที่จะลุกขึ้นสู้ ความถูกต้อง หรือแม้กระทั่งพลังสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ ให้ถูกถ่ายโอนเข้ามาอยู่ข้างเดียวกับตนนั้น ยังคงไม่เพียงพอสำหรับการสร้างตัวเองให้เป็น ‘กฎ’ ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า สิ่งที่สามารถจะเป็นกฎได้นั้นจำเป็นต้องมีคุณสมบัติพิเศษอยู่ประการหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากคุณสมบัติที่สิ่งทั่วไปมีก็คือ ‘ความเป็นหนึ่งเดียว’ (The One) ที่ไม่ใช่เพียงแค่ ‘ความเป็น ผู้ครองอำนาจนำ’ (Hegemony) หรือ ‘ความเหนือกว่า’ (Superiority) เท่านั้น

กลวิธีในการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นกฎที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งนอกเหนือจากวิธีการทั่วไปก็คือ ‘การบิดเบือนความมีอยู่ (Existence) ของกฎชุดอื่น ๆ’ ให้กลายเป็นปรากฏการณ์หรือประวัติศาสตร์ที่ไม่เคยเกิดขึ้น ดังที่เรามักพบว่า ในห้องอบรมระเบียบการจราจร จะไม่มีการพูดถึงสัญญาณไฟจราจรสีเหลืองและสีแดงในฐานะของเครื่องหมายที่สื่อว่าอนุญาตให้รถเคลื่อนที่ออกไปได้ ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่ากฎของโครงสร้างหลักที่ระบุไว้ว่า “สัญญาณไฟจราจรสีเหลืองหมายความว่าให้เตรียมตัวหยุดรถ และสีแดงหมายความว่าให้หยุดรถ” ได้กดขี่ไว้ไม่ให้มีการพูดถึงการฝ่าไฟเหลืองหรือแดง ในฐานะของกฎอื่นหรือทางเลือกอื่นที่สามารถกระทำได้, ในห้องอบรมจารีตทางสังคมไม่เคยมีการพูดว่า สัญลักษณ์ (Symbol) รูปคนสวมกางเกงที่ติดอยู่หน้าประตูห้องน้ำหมายความว่า “นี่คือห้องน้ำหญิง” ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงจำนวนนับไม่ถ้วนบนโลกนี้ต่างก็เคยสวมกางเกงมาแล้วทั้งนั้น นั่นเป็นเพราะว่าโครงสร้างของกฎทางสังคมข้อนี้หลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงกฎหรือความเป็นไปได้แบบอื่นว่ามีตัวตน, หรือในตัวอย่างสุดท้ายเช่นในห้องสอบ ย่อมไม่เคยมีการพูด

⁶ วนัส ปิยะกุลชัยเดช. จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกริปซี่. ใน รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 28 ฉบับที่ 1. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), หน้า 42.

ว่า “วิธีที่จะทำให้ข้อสอบให้ได้คะแนนดีที่สุดคือการลอกข้อสอบจากคนที่เก่งที่สุดในห้อง” เพราะโครงสร้างของกฎการเข้าสอบก็ไม่อนุญาตให้นับว่า ‘การลอกข้อสอบ’ เป็นกฎเช่นเดียวกัน

จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่ได้ยกมา หากลองมองย้อนกลับไป ณ จุดที่สมาชิกของสังคมเริ่มต้นเรียนรู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จะพบว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคมทุกหลักสูตรไม่เคยเอ่ยถึงทางเลือกอื่นหรือความเป็นอื่น (Otherness) โดยไม่ติดฉลากคำว่า “ผิด” เอาไว้เลย นัยยะเหล่านี้คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวาทกรรมการรวบอำนาจ (Power Consolidation Discourse) ที่ครอบงำเหนือแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นกฎได้อย่างชัดเจน และมันมีผลทำให้กฎมีแนวโน้มที่จะบ่มเพาะผู้คนในสังคมให้ถูกขัดเกลาออกมาได้มาตรฐานเดียวกันทั้งหมด กระทั่งในบางครั้งแม้แต่ภายในคนคนเดียวก็ต้องมีมาตรฐานทางอารมณ์ (Mood Standard) และบุคลิกภาพ (Characteristic Standard) ที่สม่ำเสมอและเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยจึงจะถือว่าเป็นคนปกติ

อย่างไรก็ตาม หลายคนอาจเกิดคำถามว่า ในเมื่อโครงสร้างของกฎเกณฑ์ทางสังคมมุ่งที่จะหลอมรวมบุคลิกภาพของคนในสังคมให้ออกมาเหมือนกันภายใต้กฎหนึ่งเดียว โดยใช้วิธีการ ‘ไม่กล่าวถึงซึ่งกฎอื่น’ มาตั้งแต่ที่สมาชิกของสังคมยังอยู่ในวัยเด็ก แต่เพราะเหตุใดการรับรู้ถึงการมีอยู่ของกฎแห่งการฝ่าฝืนกฎจึงยังคงเกิดขึ้นในความคิดของทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในเวลาต่อมาได้ ทั้ง ๆ ที่โครงสร้างของกฎชุดรอนั้นยังคงถูกเก็บกั้นอยู่ คำตอบก็คือว่า การกดขี่ที่กฎหลักกระทำต่อกฎชุดอื่น ๆ นั้น ส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นภายในพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่แต่ละคนต่างสวมบทบาทบุคคลสาธารณะ (Public Personality) ที่มีความเป็น ‘ตัวตนสาธารณะ’ (Public Identity) เชื่อมประสานอยู่ข้างในเพื่อเข้าสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเท่านั้น แต่เมื่อกลับเข้าสู่พื้นที่ส่วนตัว (Private Sphere) หรืออยู่ในพื้นที่สาธารณะแต่ไม่ได้สวมตัวตนสาธารณะเพราะไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น อัตลักษณ์หลากหลายของผู้คนในสังคมที่เคยถูกกดไว้ภายใต้ตัวตนสาธารณะก็ยอมเผยตัวออกมา ดังนั้นช่วงเวลานี้เองจึงเป็นโอกาสสำคัญที่โครงสร้างของกฎชุดรอนซึ่งเป็นกฎอันผูกติดอยู่กับเจตจำนงอิสระเชิงปัจเจก (Individual Free Will) สามารถจะประกาศก้องถึงความมีตัวตนของมันได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ หลังจากที่เรามาเดินออกจากห้องอบรมระเบียบการจราจรและเริ่มขับรถไปตามถนนแล้วพบว่าแทบไม่มีรถคันไหนหยุดหลังจากที่สัญญาณไฟสีเหลืองสว่างขึ้น มีหน้าซำยังมึนงงบางคันที่เคลื่อนออกไปขณะที่สัญญาณไฟยังเป็นสีแดงอยู่ หรือไม่ก็ตอนที่เราเห็นผู้หญิงสวมกางเกงเดินออกมาจากห้องที่มีสัญลักษณ์รูปคนสวมกระโปรงติดอยู่บนบานประตู หรือตอนที่เราทำข้อสอบเสร็จแล้วเดินออกมาจากห้องสอบ ก่อนจะได้ยินคนอื่น ๆ กำลังเล่าถึงความรู้สึกกระตือรือร้นระหว่างการทำทุจริตในห้องสอบสู่กันฟัง ซึ่งประสบการณ์ในลักษณะนี้เองที่เป็นกลไกสำคัญในการทำให้สมาชิกคนหนึ่งคนใดของสังคมเกิดตระหนักขึ้นมาได้ว่า แท้จริงแล้วยังมีทางเลือกอื่นที่ ‘แม้จะถูกตีตราคำว่า “ห้ามเลือก” เอาไว้ แต่ใคร ๆ ต่างก็เลือก’ ดำรงอยู่จริงในสังคมของเขา

ความคลุมเครือของการแบ่งแยกขอบเขตพื้นที่สาธารณะออกจากพื้นที่ส่วนตัวนั้น ในความจริงแล้วเป็นเหมือนภาพสะท้อนของการซ้อนทับ (Overlap) กันของกฎหลักและกฎที่ถูกปิดกั้นไว้ของสังคม เพราะปรากฏการณ์ทั้งสองส่วนที่กล่าวมานี้มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้จาก เวลาที่หลายคนขับรถซึ่งเป็นสถานการณ์ที่พื้นที่ส่วนตัวของเขาภายในตัวรถทับพื้นที่สาธารณะอย่างท้องถนนเกิดทับซ้อนกันขึ้น ผลที่เกิดตามมาก็คือ แทบทุกคนพร้อมที่จะฝ่าฝืนกฎของพื้นที่สาธารณะทันทีที่ตัวเองสามารถประเมินได้ว่าจะไม่ถูกลงโทษหรือไม่ได้รับอันตรายจากอุบัติเหตุ หรือในเวลาที่นักเรียนนักศึกษาเลือกที่จะแต่งกายผิดระเบียบของสถาบันที่เขาสังกัดอยู่ทันทีที่สังเกตเห็นว่าจะไม่ถูกลงโทษ อันเป็นผลมาจากการที่พื้นที่ส่วนตัวของเขาอย่างเสื้อผ้าบนร่างกายได้เคลื่อนเข้ามาซ้อนทับกับพื้นที่สาธารณะอย่างโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย และแม้กระทั่งในประเด็นด้านการทุจริตคอร์รัปชันทางการเมืองทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งมักเกิดขึ้นเนื่องจากการที่ผู้ปกครองหลงลืมหรือแกเล้งหลงลืมไปว่าแท้จริงแล้ว ‘รัฐเป็นของประชาชน’ ไม่ใช่ ‘ของเขา’ นั้นก็นับได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการชี้ให้เห็นถึงปัญหาการทับซ้อนกันระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะอันเป็นต้นเหตุของการฝ่าฝืนกฎด้วยเช่นกัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุขั้นสุดท้าย (Final Cause) หรือสาเหตุที่ประชิดกับผลมากที่สุดของกระบวนการการฝ่าฝืนกฎก็คือ ‘ความทับซ้อนที่เกิดขึ้นในการแสดงบทบาทตัวตนสาธารณะและตัวตนที่แท้จริงของคนในสังคม’ อันเป็นผลมาจากความคลุมเครือของการจำแนกแยกแยะ (Classification) พื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ส่วนตัวออกจากกัน ซึ่งความคลุมเครือที่ว่านี้ได้ทำให้นำบทบาท (Role) ที่ควรแสดงออกในพื้นที่แบบหนึ่งมาแสดงในพื้นที่อีกแบบหนึ่งอย่างไม่เหมาะสมจนเป็นเหตุให้ระบบของโครงสร้างหลักเกิดการตื่นตัว (Alert) และดักจับอาการแปลกแยกแปลกปลอมของการปรากฏขึ้นของกฎในโครงสร้างรองดังกล่าว กระทั่งเป็นผลให้สัญญาเตือนภัยการฝ่าฝืนกฎดังขึ้นในที่สุด

4. การปฏิบัติตามกฎและการฝ่าฝืนกฎ

อาจกล่าวได้ว่า ยิ่งสมาชิกของสังคมเติบโตมากขึ้นเท่าใด ชุดของกฎ (The Set of Rule) ที่อยู่ในโครงสร้างระดับรองก็ปรากฏต่อสายตาของเขามากขึ้นเท่านั้น ทว่าการได้ประจักษ์รู้ (Empiric) ถึงการมีอยู่ของกฎชุดอื่น ๆ ของผู้คนเหล่านี้ก็ไม่ได้หมายความว่าทำให้ทุกคนรู้และเข้าใจได้ว่าสิ่งเหล่านั้นคือ ‘ชุดของกฎ’ หรือกระทั่งเปลี่ยนไปปฏิบัติตามกฎใหม่ที่เพิ่งได้รู้จักนั้นเสมอไป สำหรับบางคนแล้ว ปรากฏการณ์การฝ่าฝืนกฎที่พบเห็นอยู่เป็นประจำไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าความดีอัน ‘ส่วนตัว’ ของคนหลายคนที่ไม่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันแต่อย่างใด ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า ลักษณะที่เกิดขึ้นของพฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎนั้นเอื้อให้ถูกมองว่าเป็นการกระทำในลักษณะต่างคนต่างทำเสียมากกว่า อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้วพฤติกรรมเหล่านี้มีความ

เชื่อมโยง (Connection) กันในระดับสูงถึงขนาดที่ว่าหากปราศจากสายสัมพันธ์ระหว่างกันของ ผู้คนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎในลักษณะนี้แล้ว พฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎก็อาจไม่เกิดขึ้นเลย ยิ่งไปกว่านั้น แม้บางคนที่ได้รับรู้ถึงการมีอยู่ของกฎในโครงสร้างระดับรองดังกล่าวจะเข้าใจถึงความเป็น 'กฎ' ของมันได้ดี แต่ก็ไม่จำเป็นอีกเช่นกันว่าเขาจะต้องเปลี่ยนไปยึดถือกฎใหม่นั้นในทุก ๆ กรณี ตรงกันข้าม การตัดสินใจเลือกชุดของกฎที่แต่ละคนจะนำมาปฏิบัติตามนั้น กลับขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (Situation) และโลกทัศน์ของคนคนนั้นเป็นสำคัญ

ตัวอย่างที่ง่ายและชัดที่สุดที่เผยให้เห็นถึงกลไกของการตัดสินใจ (Deciding Mechanism) เลือกใช้กฎสองระดับโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโลกทัศน์ก็คือเรื่องของ 'ทางม้าลาย' (Cross Way) โดยในกรณีของทางม้าลายนั้น กฎหลักกำหนดไว้ว่า "รถต้องหยุดให้คนข้ามถนนตรงทางม้าลาย" และ "คนต้องเดินข้ามถนนตรงทางม้าลาย" ในขณะที่กฎระดับรองในโครงสร้างของสังคมคนขับรถกลับบอกว่า "ถ้าเห็นคนจะข้ามถนนตรงทางม้าลายต้องรีบไปก่อน" ส่วนกฎระดับรองในโครงสร้างของสังคมคนข้ามถนนก็จะบอกว่า "ข้ามถนนตรงไหนก็ได้ที่ไม่ทำให้เสียเวลา" ดังนั้น ในสถานการณ์เช่นนี้ ผู้ที่จะถูกเรียกว่ามีพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามกฎ (หลัก) ก็คือคนที่เดินข้ามถนนตรงทางม้าลาย กับรถที่หยุดให้คนข้ามถนนตรงทางม้าลาย

จากตัวแบบการวิเคราะห์ที่ยกมา จะพบว่า การตัดสินใจของคนขับรถต่อตัวแปร 'ทางม้าลาย' และ 'คนที่กำลังเดินข้ามถนน' นั้น สามารถเป็นไปได้ใน 4 ลักษณะคือ

- 1). หยุดให้คนข้ามถนนโดยอัตโนมัติ เพราะเป็นกฎและการไม่หยุดคือการฝ่าฝืนกฎ
- 2). หยุดให้คนข้ามถนน หลังจากที่ได้คิดคำนวณแล้วว่าหากไม่หยุดโอกาสที่จะชนคนที่กำลังเดินข้ามถนนอยู่นั้นมีสูง หรือนึกถึงคราวที่ตัวเองจะต้องเปลี่ยนไปเป็นคนเดินข้ามถนนบ้าง
- 3). ไม่หยุดให้คนข้ามถนน หลังจากที่ได้คิดคำนวณแล้วว่าตัวเองมีธุระเร่งที่จะต้องไปให้ทัน
- 4). ไม่หยุดให้คนข้ามโดยไม่ต้องคิดอะไร เพราะเป็นความต้องการของตนและการหยุดคือการฝืนความต้องการของตน

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าความเป็นไปได้ที่ 1 นั้นเป็นการตัดสินใจของคนที่ได้รับรู้แต่เพียงว่า สังคมนี้อีกกฎหลักเพียงกฎเดียว และการฝ่าฝืนกฎนี้ไม่อาจเรียกว่าเป็นกฎอื่นได้อีก, ความเป็นไปได้ที่ 2 คือการตัดสินใจของคนที่ได้รับรู้ว่าสังคมยังมีกฎชุดอื่นอยู่ แต่เชื่อว่าในสถานการณ์เช่นนี้การยึดถือกฎหลักจะนำมาซึ่งผลดีต่อตัวเองมากกว่า, ความเป็นไปได้ที่ 3 เป็นการตัดสินใจของคนที่ได้รับรู้ว่าสังคมยังมีกฎชุดอื่นอยู่ และตนเองก็เลือกที่จะปฏิบัติตามกฎชุดอื่นนั้นเพราะเชื่อว่าจะนำมาซึ่งผลดีมากกว่า, และความเป็นไปได้ที่ 4 คือการตัดสินใจของคนที่ได้รับรู้แต่เพียงว่าสังคมมีกฎเดียวคือกฎของโครงสร้างระดับรองที่ตอบสนองต่อผลประโยชน์ของตนเอง หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ

ความเป็นไปได้ที่ 1 และ 4 คือการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจากจิตไร้สำนึก ส่วนความเป็นไปได้ที่ 2 และ 3 คือการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกนั่นเอง

ในการทำงานเดียวกัน การตัดสินใจของคนที่เดินข้ามถนนต่อตัวแปร 'ทางม้าลาย' และ 'รถที่กำลังแล่นอยู่บนถนน' ก็สามารถเกิดขึ้นได้ใน 4 กรณีเช่นกัน คือ

- 1). ข้ามถนนตรงทางม้าลายโดยอัตโนมัติ เพราะถือว่าเป็นกฎและการไม่ข้ามถนนตรงทางม้าลายคือการฝ่าฝืนกฎ
- 2). ข้ามถนนตรงทางม้าลาย หลังจากที่สังเกตเห็นว่าปลอดภัยกว่า และเป็นไปตามกฎ
- 3). ไม่ข้ามถนนตรงทางม้าลาย หลังจากที่สังเกตเห็นว่าสามารถข้ามถนนตรงอื่นได้โดยไม่เกิดอุบัติเหตุและสะดวกมากกว่า

4). ไม่ข้ามถนนตรงทางม้าลายโดยไม่คิดอะไร เพราะเป็นความต้องการและความเคยชินของตัวเอง

โดยจะเห็นได้ว่า ตัวอย่างที่ 2 นี้มีลักษณะของกลไกการเกิดความเป็นไปได้คล้ายกับตัวอย่างแรก นั่นคือ ความเป็นไปได้ที่ 1 และ 4 คือการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจากจิตไร้สำนึกของผู้คนที่ตกอยู่ใต้อาภรณ์ความเป็นหนึ่งเดียวของกฎ ส่วนความเป็นไปได้ที่ 2 และ 3 คือการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกของคนที่ยังคงการมีอยู่ของกฎอื่นและเลือกปฏิบัติตามกฎใดกฎหนึ่งด้วยเหตุผลที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เขาประสบพบเจอเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ความเป็นจริงที่ 'คุณลักษณะของปรากฏการณ์การฝ่าฝืนกฎ' (หรือการปฏิบัติตามกฎระดับรอง) มีลักษณะยึดโยงกันแบบโครงสร้างระบบคิด (Thinking Systematic Structure) มากกว่าที่จะเป็นการตัดสินใจของปัจเจก (Individual Judgment) นั้น ได้ถูกมองข้ามมาตลอด โดยกลุ่มคนที่ปฏิบัติตามโครงสร้างของกฎชุดใดชุดหนึ่งด้วยจิตไร้สำนึก (The Unconscious) จนก่อให้เกิดความเชื่อที่ว่า การฝ่าฝืนกฎมีฐานะเป็นเพียงการกระทำส่วนตัว (Individual Behavior) ดังนั้น วิธีการแก้ปัญหาปรากฏการณ์การฝ่าฝืนกฎที่ดีที่สุดสำหรับคนเหล่านี้ก็คือ 'การกำจัดผู้กระทำความผิดให้หมดไป' เพื่อให้พฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎที่เป็นอันตรายต่อสังคมอันเป็นการกระทำส่วนบุคคลของคนผู้นั้นหมดตามไปด้วย

ทว่าในท้ายที่สุด นำแปลกที่เรากลับพบว่า 'ยิ่งมีการกำจัดผู้กระทำความผิดไปมากเท่าใด การกระทำผิดก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น' ทั้งนี้ก็เพราะว่าปรากฏการณ์การแหกกฎไม่ได้มีรูปแบบเป็นการกระทำส่วนบุคคล และเหตุผลที่ใครคนใดคนหนึ่งเลือกที่จะฝ่าฝืนกฎก็มักเกิดขึ้นจากการที่มีคนอื่นได้เคยกระทำเช่นนั้นมาก่อนแล้ว และผู้ที่ประพฤติดนตามหลังจึงค่อยมองเห็นว่านี่คือ 'ทางเลือก' แล้วลงมือปฏิบัติตามด้วยความมั่นใจที่รู้ว่าไม่ได้ทำกิจกรรมนี้คนเดียว แต่ยังคงมีพรรคพวกร่วมกระทำการด้วยกันอีกมากมายในภายหลัง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การฝ่าฝืนกฎเป็นปรากฏการณ์มีลักษณะเป็นโครงสร้างซึ่งปฏิบัติอย่างเชื่อมโยงและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มากกว่าที่

จะมีเพียงใครคนใดคนหนึ่งหรือทุก ๆ คนต่างกระทำการในฐานะที่เป็นองค์ประธาน (Subjectivity) ให้กับพฤติกรรมและการแทรกแซงของตนเองโดยแยกส่วนกันอย่างที่หลายคนเข้าใจ

ดังนั้น กับคำถามที่ว่า “วาทกรรมการปฏิบัติตามกฎ และวาทกรรมการฝ่าฝืนกฎ (วาทกรรมการปฏิบัติตามกฎของโครงสร้างระดับรอง) สั่งการให้คนปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎได้อย่างไร” คำตอบจึงมีอยู่ว่า “สำหรับกลุ่มคนที่มีโลกทัศน์แบบเดี่ยว (Mono Perception) คือมักจะมองสิ่งต่าง ๆ โดยเชื่อมั่นว่ามีความเป็นปกติธรรมดาและสมบูรณ์ในตัวเองนั้น การตัดสินใจปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎของเขาจะเป็นไปโดยอัตโนมัติภายใต้การควบคุมของจิตไร้สำนึกที่ถูกกล่อมเกลามาเรียบร้อยแล้วด้วยกฎชุดใดชุดหนึ่งระหว่างกฎแห่งกฎกับกฎแห่งการฝ่าฝืนกฎ แต่สำหรับกลุ่มคนที่มีโลกทัศน์เชิงซ้อน (Complicated Perception) คือมักจะมองสิ่งต่าง ๆ ว่าไม่มีความเป็นธรรมชาติ และเต็มไปด้วยการปั่นแต่งและกำหนดกะเกณฑ์นั้น การตัดสินใจปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎของเขาจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์และการคำนึงถึงผลประโยชน์ทั้งระยะสั้นและระยะยาวของตัวเองเป็นสำคัญ”

5. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “กฎและการฝ่าฝืนกฎ: กระบวนการต่อสู้ทางอำนาจเชิงโครงสร้าง” สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

- ตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ด้านการศึกษาถึงลักษณะพื้นฐานของ ‘กฎ’ และ ‘การฝ่าฝืนกฎ’ นั้น พบว่า ‘กฎ’ มีลักษณะเป็น ‘โครงสร้างของความเข้าใจร่วม’ ที่สังคมกำหนดให้ผู้คนภายในพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ยึดถือ และ ‘การฝ่าฝืนกฎ’ มีลักษณะเป็น ‘โครงสร้างของการปฏิบัติร่วม’ ที่ตัวตนเชิงปัจเจกของคนแต่ละคนกำหนดให้ผู้คนในสังคมนั้นยึดถือ

- ตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ด้านการศึกษาถึงความเข้าใจที่คนในสังคมนั้นมีต่อ ‘กฎ’ และ ‘การฝ่าฝืนกฎ’ นั้น พบว่า คนที่มีโลกทัศน์เชิงเดี่ยวและเรียนรู้กฎของสังคมในลักษณะที่ตายตัว (Absolutely) มีแนวโน้มที่จะเข้าใจ ‘กฎ’ หรือ ‘การฝ่าฝืนกฎ’ อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งตนเองยึดถือว่าเป็นกฎเพียงหนึ่งเดียว และสิ่งที่ตรงข้ามกับสิ่งนั้นไม่มีตัวตน แต่คนที่มีโลกทัศน์เชิงซ้อนและเรียนรู้กฎของสังคมในลักษณะที่สัมพันธ์ (Relativity) มีแนวโน้มที่จะเข้าใจ ‘กฎ’ หรือ ‘การฝ่าฝืนกฎ’ ทั้งที่ตนเองยึดถือและต่อต้าน ว่ามีตัวตนทั้งคู่ และเป็นสิ่งที่มีระบบระเบียบและมีโครงสร้างในลักษณะเดียวกันด้วย

- ตามวัตถุประสงค์ที่ 3 ด้านการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้มีพฤติกรรมปฏิบัติตามกฎ ‘กระทำตามกฎ’ และผู้มีพฤติกรรมฝ่าฝืนกฎ ‘กระทำการฝ่าฝืนกฎ’ นั้น พบว่า คนที่มีโลกทัศน์เชิงเดี่ยวและเชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของกฎ มีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎโดย

อัตโนมิติผ่านการควบคุมของจิตไร้สำนึกและมักปราศจากเหตุผล แต่คนที่มีโลกทัศน์เชิงซ้อนและเชื่อในความขัดแย้งหลากหลายของกฎ มีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎโดยผ่านการไตร่ตรองบนฐานของเหตุผลที่เกี่ยวกับสถานการณ์และผลลัพธ์เป็นสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

จากบทวิเคราะห์ที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดนั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่งแล้วว่า จริง ๆ แล้ว ‘กฎ’ ไม่ได้มีสถานะเป็นความจริงแท้หนึ่งเดียว (a Authenticity) ที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลง แต่เหตุผลที่กฎดำรงอยู่เสมือนเป็นเช่นนั้นได้ก็เพราะในช่วงระยะเวลาเหล่านั้นกฎดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ในฐานะของอภิมหาโครงสร้าง (Meta Structure) ที่ยึดกุมโอกาสในการประกาศอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้อยู่เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อกฎได้แสดงภาพลักษณ์ของมันออกมาในลักษณะของสิ่งอันเป็นหนึ่งเดียวเพื่อจะเก็บกดหรือปิดกั้นโครงสร้างของกฎชุดอื่น ๆ ให้อยู่ในสถานะที่ไม่มีตัวตนหรือไม่มีการดำรงอยู่ และสังคมก็รับรู้ความบริสุทธิ์ของกฎในฐานะ ‘ความเป็นจริงของธรรมชาติ’ (Natural Reality) อันปราศจากการปั้นแต่งเสมอมา จึงทำให้หลายต่อหลายคนที่จมอยู่กับโครงสร้างของกฎหลักด้วยจิตไร้สำนึกทั้งหมดที่เขามีนั้น รู้สึกเหมือนถูกฟุ้งชนอย่างแรงจากความไม่ปกติอันยิ่งยวด (ที่จริง ๆ แล้วปกติ) ของความเป็นจริงที่ตนได้ประสบพบเจอในสถานการณ์การฝ่าฝืนกฎที่เกิดขึ้นในสังคม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้ว่าความสนใจ กระบวนการวิเคราะห์ หรือแม้กระทั่งข้อสรุปของผู้ศึกษา ได้ชี้ชัดและตอกย้ำในบทความชิ้นนี้มาตลอดว่า “การฝ่าฝืนกฎเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นปกติธรรมดาสำหรับสังคมที่ยังมีกฎ” เพราะการที่เรารับรู้ว่ามีกฎเกิดขึ้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยที่สุดเราก็รู้ว่าโครงสร้างของแนวความคิดแบบไหนที่เรียกว่า “กฎ” และแบบไหนที่เรียกว่า “ไม่ใช่กฎ” แต่การเน้นย้ำดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นไปเพื่อชี้ชวนให้เห็นว่าการฝ่าฝืนกฎเป็นการกระทำที่ไม่ผิด (กฎ) แต่อย่างไรก็ตาม ตรงกันข้าม ความมุ่งหวังประการเดียวที่ผู้ศึกษามีในบทความชิ้นนี้ก็คือ การได้สะท้อนให้เห็นความเป็นจริงภายในตัวผู้ฝ่าฝืนหรือผู้ปฏิบัติตามกฎทุก ๆ คนผ่านคำถามที่ว่า “แล้วเราสามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอันเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่เราู้จักมันดีพอแล้วหรือยัง” ซึ่งจุดมุ่งหมายของคำถามนี้ก็ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากการมุ่งหวังให้คนในสังคมได้ตื่นตัวและหันมาใส่ใจกับการศึกษา ‘กฎ’ ผ่านสติของตนอยู่ตลอดเวลาว่า “เรากำลังฝ่าฝืนหรือปฏิบัติตามกฎอยู่ด้วยเหตุผลใด” เพื่อว่าวันหนึ่งเมื่อเราต้องตกเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่ปราศจากกฎหมายเหมือนเช่นในวิกฤตการณ์ทางการเมืองไทยทุกวันนี้ เราจะสามารถตัดสินใจกระทำการใดได้ได้ด้วยเหตุผล และไม่สับสนในกฎ (Rule Confusion) จนตกเป็นเครื่องมือของใครบางคนหรือกลุ่มการเมืองบางกลุ่มที่ใช้กฎเป็นเครื่องมือในการบงการเรานั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

จากงานศึกษาชิ้นนี้ หากมองให้ดีจะพบว่า แม้แต่สถานการณ์การฝ่าฝืนกฎหมายอย่างบ้าคลั่งที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2551 ที่ผ่านมาก็ยังคงเป็นสถานการณ์ที่ไม่ได้อุ้มนอกเหนือไปจากขอบเขตของคำอธิบาย (Explanation) และข้อสรุป (Conclusion) ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด จึงเป็นเรื่องน่าแปลกที่นักกฎหมายและนักรัฐศาสตร์จำนวนมากรู้สึกว่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็น ‘วิกฤตการณ์ใหม่’ (New Crisis) ที่ประเทศไทยไม่เคยพบเจอมาก่อน ทั้ง ๆ ที่หากเราศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยให้ดีก็เห็นว่า จะพบว่าจริง ๆ แล้วสังคมไทยคือสังคมที่ฝ่าฝืนกฎหมายมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภาคส่วนที่ทำหน้าที่บัญญัติกฎหมายขึ้นมา ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกอะไรที่แนวคิดเรื่องความเป็น ‘นิติรัฐ’ (Legal State) ซึ่งถูกนำเข้ามาในประเทศไทยเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมามีจะยังคงเป็น ‘ความฝัน’ อันสมำเสมอที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเป็นความจริงมาจนกระทั่งทุกวันนี้

นอกจากนั้น ประเด็นที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือ อาจกล่าวได้ว่าวิกฤตการณ์การฝ่าฝืนกฎหมายที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศไทยและในแทบทุกประเทศทั่วโลกนั้น เป็นเหมือนการสะกดของสงครามเชิงบรรทัดฐาน (Normative War) เพื่อเตือนให้ทั้งผู้ปกครองและประชาชนในทุก ๆ สังคมต้องเริ่มตระหนักเสียทีว่า ถึงเวลาหรือยังที่จะหันมาปฏิบัติตามกฎหรือฝ่าฝืนกฎเพราะเหตุผลที่ว่า ‘เรารู้และเข้าใจกฎที่จะปฏิบัติหรือที่จะฝ่าฝืนนั้นเป็นอย่างดี’ ไม่ใช่เป็นเพียงการปฏิบัติตาม ๆ กันไป ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า การที่คนคนหนึ่งยอมรับกฎหรือปฏิเสธกฎโดยไม่เคยตั้งคำถามในเชิงเหตุผลนั้น เป็นสิ่งที่อันตรายอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่คนคนนั้นต้องตกไปอยู่ในวิกฤตการณ์หลากหลายชนิดที่กฎใช้บังคับไม่ได้ ซึ่งมีแนวโน้มเป็นอย่างสูงว่า การไร้ซึ่งความเห็นในเชิงเหตุผล (Rational Opinion) ที่มีต่อกฎของเขานั้น จะนำพาให้การตัดสินใจท่ามสถานการณ์อันซับซ้อนเป็นไปในทิศทางที่ผิดทั้งในแง่ของกฎและในแง่ของเหตุผลในเชิงตรรกะ (Logical Rationality) ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- Bourdieu, Pierre. 2550. **เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์**. แปลโดย ชนิดา เส็งี่ยมไพศาลสุข. หน้า 1-115. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- Plato. 2003. **The Republic**. Translate by Desmond Lee. Page 1-381. London: Penguin books.
- Rousseau, Jean Jacques. 2517. **สัญญาประชาคม**. แปลโดย จินดา จินตนเสวี. หน้า 1-272. กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย.
- กนิษฐ มิตินันท์วงศ์. 2546. การทำตามกฎ: การอ่านข้อโต้แย้งเรื่องการทำตามกฎของวิตต์ เก็นสไตน์. ใน **รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 24 ฉบับที่ 3**. หน้า 1-27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วนัส ปิยะกุลชัยเดช. 2550. จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกรัมซี. ใน **รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 28 ฉบับที่ 1**. หน้า 28-156. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์